

ПАРЛАМЕНТАРІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ PARLIAMENTARIANS AS THE SUBJECTS OF CONSTITUTIONAL LAW RESPONSIBILITY

Рижук І.В.,

*ад'юнкта кафедри конституційного та міжнародного права
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена дослідженню суб'єктів конституційно-правової відповідальності. Визначено місце конституційно-правової відповідальності серед інших видів юридичної відповідальності. Окреслено види суб'єктів конституційно-правової відповідальності. На підставі проведеного аналізу, досліджується місце парламентаріїв серед суб'єктів конституційно-правової відповідальності.

Ключові слова: юридична відповідальність, конституційно-правова відповідальність, суб'єкти конституційно-правової відповідальності, парламентарії, позитивна конституційно-правова відповідальність.

Статья посвящена исследованию субъектов конституционно-правовой ответственности. Определено место конституционно-правовой ответственности среди других видов юридической ответственности. Определены виды субъектов конституционно-правовой ответственности. На основании проведенного анализа, исследуется место парламентариев среди субъектов конституционно-правовой ответственности.

Ключевые слова: юридическая ответственность, конституционно-правовая ответственность, субъекты конституционно-правовой ответственности, парламентарии, позитивная конституционно-правовая ответственность.

Article is devoted to subjects of constitutional law responsibility. There are determined a place of constitutional law responsibility among others kinds and types of legal responsibility. Also determined types of subjects constitutional law responsibility. In analyze of article, research a place of parliamentarians among subjects constitutional law responsibility.

Key words: legal responsibility, constitutional law responsibility, the subjects of constitutional law responsibility, parliamentarians, positive constitutional law responsibility.

Постановка проблеми. Відповідальність є багатоаспектним і багатозначним поняттям, яке широко використовується та визначається багатьма юридичними науками. Особливе місце серед видів юридичної відповідальності займає конституційно-правова відповідальність. Її місце серед інших видів юридичної відповідальності обумовлено тим, що вона виступає як один з важливих елементів механізму забезпечення правової охорони Конституції.

Особливості конституційно-правової відповідальності пояснюються предметом, методом конституційно-правового регулювання суспільних відносин; функціями, які виконує конституційне право в загальній системі права; специфікою суб'єктів конституційно-правових відносин; особливостями юридичної природи неправомірної поведінки в конституційно-правовій сфері; характером конституційних норм, на базі яких виникає відповідальність; особливою процедурою її реалізації. Дослідження суб'єктів конституційно-правової відповідальності, парламентаріїв, зокрема, має важливе значення для з'ясування сутності даного інституту конституційного права.

Стан дослідження. Питанням конституційно-правової відповідальності приділялось чимало уваги науковців, серед яких: Г. В. Барабашев, В. А. Виноградов, Н. М. Колоцова, О. Ф. Фрицький, Г. В. Задорожна, О. О. Майданник, Л. Р. Наливайко та інші. Достатньо ґрунтовно в роботах вищезгаданих науковців проаналізовано конституційно-правову відповідальність, але значно менше уваги приділено дослідженню конституційно-правової відповідальності державних органів (Я. І. Сенгер, О. В. Мельник), зокрема парламентаріїв, як суб'єктів конституційно-правової відповідальності. Саме тому метою статті є подальша теоретична розробка питань щодо сутності конституційно-правової відповідальності, а саме з'ясування місця парламентаріїв серед суб'єктів конституційно-правової відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Юридична відповідальність є одним з фундаментальних правових явищ, без якого неможливо взагалі уявити собі існування права як нормативної системи. Причому чим складнішими стають суспільні відносини, що піддаються правовому регулюванню, тим яскравіше проявляється роль юридичної відповідальності в цьому процесі. Численні обмеження в рамках яких доводиться жити і працювати сучасній

людині обумовлюють необхідність існування ефективно працюючої системи забезпечення дотримання цих обмежень і часто за допомогою примусових засобів. Одним із елементів такої системи і виступає юридична відповідальність [1, с. 4].

Враховуючи, що в Україні відбувається побудова демократичної соціальної правової держави актуальним є питання відповідальності органів влади. Для існування громадянського суспільства є необхідним наявність відповідальності суб'єктів державно-владних відносин, які наділені повноваженнями ухвалювати найважливіші політичні рішення.

Сфера відповідальності в органах влади включає сукупність видів діяльності, в якій орган влади виконує свої функції і має право на здійснення певних повноважень. Одним із видів юридичної відповідальності є конституційно-правова відповідальність органів публічної влади (посадових осіб), яка являє собою правову форму реалізації конституційного принципу відповідальності держави [2].

Проблематика конституційно-правової відповідальності є досить актуальною в сучасній науці конституційного права, про це свідчить значна кількість наукових робіт, які присвячені проблемам конституційно-правової відповідальності. Окреме місце в науковому дослідженні даного інституту конституційного права належить визначенню кола суб'єктів, на яких поширюються заходи конституційно-правової відповідальності.

В узагальненому вигляді перелік таких суб'єктів в основному збігається з колом суб'єктів, котрі беруть участь у конституційно-правових відносинах. Це – державні органи, які уособлюють законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, посадові особи, службовці, громадяни України, іноземці, особи без громадянства, недержавні органи та об'єднання, органи місцевого самоврядування, котрі виступають учасниками конституційно-правових відносин. Необхідно разом з тим підкреслити, що проблема переліку суб'єктів конституційно-правової відповідальності потребує подальших досліджень, що обумовлюється дискусійністю багатьох питань, невизначеністю щодо визнання чи невизнання тих чи інших суб'єктів суб'єктами, відносно яких можливе застосування заходів конституційно-правової відповідальності.

В найбільш поширеному трактуванні до суб'єктів конституційно-правової відповідальності відносяться: держава, державні органи, органи місцевого самоврядування, вищі посадові особи, політичні партії, інші суспільні формування, фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства) [3; 4; 5].

Як зазначає Л. Т. Кривенко, суб'єкти конституційно-правової відповідальності тотожні суб'єктам конституційно-правових відносин. Виняток складає народ, що є абсолютним сувереном і як такий "підіймається" над усіма суб'єктами – як державними, так і недержавними [6, с. 5], а також глава держави з монархічною формою правління.

Цю думку поділяє більшість, але далеко не всі конституціоналісти, що свідчить про відсутність єдиного підходу до вирішення зазначеної проблеми. Зокрема, із кола суб'єктів конституційно-правової відповідальності одні пропонують виключити державу, інші – фізичних осіб.

Єдності поглядів досягнуто лише щодо визнання суб'єктами конституційно-правової відповідальності державних органів (посадових осіб), органів місцевого самоврядування і громадських об'єднань. Але більш повним, а тому більш вірним, як на нашу думку, є визначення, в якому до кола суб'єктів конституційно-правової відповідальності віднесено також державу і фізичних осіб.

Якщо звернутись до норм конституційного права, ми бачимо, що Конституція України встановлює надто вузьке коло суб'єктів, що підлягають конституційно-правовій відповідальності. Серед вищих державних органів та посад, передбачених Конституцією, конституційно-правова відповідальність поширюється лише на Президента (стаття 111 Конституції), Кабінет Міністрів (статті 85, 87, 113 Конституції), Верховну Раду (п. 8 статті 106) та депутатів (стаття 81 Конституції) [7]. Питання про підстави та порядок притягнення до конституційно-правової відповідальності інших суб'єктів залишається відкритим.

Як ми бачимо, погляди науковців та законодавче закріплення суб'єктів конституційно-правової відповідальності є однозначним щодо віднесення до них – парламентаріїв.

Такими суб'єктами виступають, по-перше самі парламентарії, депутати Верховної Ради України (далі – ВРУ). По-друге, враховуючи, що це спеціальний суб'єкт, в його рамках можна характеризувати суб'єктний склад конституційно-правової відповідальності парламентаріїв за ознаками наділення їх особливими повноваженнями. У цьому випадку суб'єктами відповідальності є: Голова Верховної Ради України, його перший заступник і заступники, які обираються з числа депутатів ВРУ і несуть додаткову відповідальність в силу їх посадових повноважень. Також окремо можна виділити серед суб'єктів конституційно-правової відповідальності парламентаріїв – голів комітетів, їх заступників та секретарів комітетів, керівників фракцій та їх заступників.

Разом з тим конституційно-правова відповідальність парламентаріїв ВРУ може покладатися за діяння і на інших суб'єктів, які не є парламентаріями, але підпадають під дію даного виду відповідальності, на основі волевиявлення парламентаріїв. Серед них: Президент України, оскільки депутати ВРУ ініціюють питання про усунення Президента України з поста у порядку імпичменту, а в межах конституційно-правової відповідальності можуть не затверджувати укази Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану, що можемо прирівняти до їх скасування.

В рамках позитивної форми конституційно-правової відповідальності парламентаріїв здійснюється призначення на посади суддів Конституційного Суду України, призначення на посади Голови та інших членів Рахункової палати; призначення на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, призначення на посаду Голови Національного банку України, призначення половини складу Ради Національного банку України;

призначення половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; призначення на посаду членів Центральної виборчої комісії. В рамках позитивної форми конституційно-правової відповідальності депутатів здійснюється: надання згоди Президенту на призначення Прем'єр-Міністра України; заслуховування щорічних звітів уряду про результати його діяльності [7]. Згадані посадові особи також є суб'єктами конституційно-правової відповідальності парламентаріїв.

Конституційно-правова відповідальність парламентаріїв частково поширюється і на помічників депутатів ВРУ, на керівника Апарату ВРУ, його перших заступників та заступників, керівників структурних підрозділів апарату, їх заступників та інших працівників апарату.

У рамках конституційно-правової відповідальності парламентаріїв можна виділити колективні суб'єкти, які можуть нести відповідальність за свою юридично значущу дію або бездіяльність. У першу чергу це парламент – ВРУ, комітети ВРУ.

Є ряд колективних суб'єктів, які не мають статусу юридичної особи. Це характерно і в цілому для конституційно-правової відповідальності. До таких суб'єктів, наприклад, відносяться учасники конституційно-правових відносин: народ, нація, національні меншини, держава в цілому, які несуть позитивну конституційно-правову відповідальність, хоча деякі автори допускають і елементи ретроспективності, відзначаючи, що народ (який не може нести ретроспективну юридичну відповідальність) може створити для себе реальні, найважчі наслідки. Настання "важких наслідків" для народу не можна розглядати в рамках санкцій, хоча такі санкції могли мати місце (наприклад, виселення окремих народів в СРСР під час Великої Вітчизняної Війни). Але використання даних санкції визнано незаконним. Що стосується колективної конституційно-правової відповідальності парламентаріїв, то до даного виду суб'єктів можна віднести фракції в ВРУ.

Згідно з Конституцією України, Верховна Рада України – не тільки суб'єкт, котрий повноважний застосовувати санкції конституційної відповідальності до відповідних суб'єктів конституційно-правових відносин у випадках порушення ними або невиконання Конституції і законів, але й сама може ставати об'єктом застосування визначених заходів конституційної відповідальності. Так, згідно зі ст. 90 Конституції, Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатись. Конституційний Суд України вправі прийняти рішення, відповідно до якого прийнятий парламентом закон не відповідає Конституції (ст. 152), яке має остаточний характер, тобто закон перестає бути чинним актом [8, с. 20].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що конституційно-правова відповідальність є важливою складовою статусу парламентарія як суб'єкта конституційного права. Володіючи конституційними правами та виконуючи конституційні обов'язки, парламент України, його органи та народні депутати є, відповідно, суб'єктами конституційно-правової відповідальності.

Правові норми, що регламентують застосування конституційно-правової відповідальності народних депутатів, є розрізненими і безсистемними. У системі конституційного законодавства України сьогодні не існує єдиного нормативного джерела, яке об'єднувало б і впорядковувало всі складові конституційно-правової відповідальності – зокрема суб'єктів. А це обумовлює необхідність розроблення і прийняття окремого закону «Про конституційно-правову відповідальність». У ньому слід визначити: поняття конституційно-правової відповідальності; коло її суб'єктів; юридичні підстави даної відповідальності; по-

няття і види конституційних правопорушень; види конституційно-правових санкцій та умови їх застосування; процедуру усунення з посад найвищих посадових осіб

держави тощо. Прийняття даного нормативно-правового акту дасть основу для подальшої характеристики конституційно-правової відповідальності парламентаріїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності / Д. М. Лук'янець // Юридична Україна. – № 3. – 2004. – С. 4–10.
2. Мінаєва І. Конституційно-правова відповідальність органів публічної влади / І. Мінаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2009-02/Minaeva.pdf
3. Колосова Н. М. Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности / Н. М. Колосова // Государство и право. – 1997. – № 2. – С. 86–91.
4. Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина: Учебное пособие/ Тодыка Ю. Н. – Харьков : Фолио, Райдер, 1998. – 292с.
5. Зражевская Т. Д. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих. "Круглый стол" журнала «Государство и право» / Т. Д. Зражевская // Государство и право. – 2000. – № 3. – С. 27–29.
6. Кривенко Л. Конституційна відповідальність глави держави/ Л. Кривенко// Віче. – 2001. – 10 (115). – С. 3–18.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. з змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (Закон України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010). – К. : Офіційне видання, Юрінком, 2011.
8. Кривенко Л. Інституціоналізація конституційно-правової відповідальності – необхідна складова розширення та оновлення судової системи України / Л. Кривенко // Право України. – 2003. – № 1. – С. 20–24.

УДК 323.342.52 (497.2)

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМА В БОЛГАРІЇ В ХІХ-ХХ ВЕКАХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛІЗ

TRANSFORMATION OF BULGARIA'S CONSTITUTIONALISM IXX-XX CENTURES: HISTORICAL AND LEGAL ANALYS

Садовская О.Н.,

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры конституционного права и правосудия
Одесского национального университета имени И.И. Мечникова*

В статье анализируется содержание и особенности конституционного процесса в Республике Болгария, в котором прослеживается сложный путь трансформации от европейского конституционализма XIX в. через социалистическую практику к современному европейскому опыту.

Ключевые слова: конституция, конституционный процесс, Болгария, Тырновская конституция, внешний фактор.

У статті аналізується зміст та особливості конституційного процесу в Республіці Болгарія, який зазнав складну трансформацію від європейського конституціоналізму ХІХ ст. через соціалістичну практику до сучасного європейського досвіду.

Ключові слова: конституція, конституційний процес, Болгарія, Тирновська конституція, зовнішній чинник.

The article analyses the content and peculiarities of the constitutional process in the Republic Bulgaria, where a complicated transformation way with European constitutionalism as a starting point through socialism to a modern European experience.

Key words: constitution, constitutional process, Bulgaria, the Tarnovo Constitution, outer factor.

Постановка проблеми. Практически с 1996 года в Украине в поле политико-правового дискурса постоянно звучат мнения о несовершенстве Конституции Украины и необходимости её изменения и дополнения. Актуальность изучения опыта зарубежных стран в становлении конституционализма диктуется сложными, незавершёнными и противоречивыми процессами демократизации в нашей стране, требующими глубокого анализа и конституционно-правового оформления (закрепления).

Целью этой работы является анализ трансформации конституционализма через призму конституционно-го процесса в Республике Болгария (РБ), которая имеет давние исторические, политические и культурно-ментальные связи с Украиной и подвержена тождественным политическим и социально-культурным процессам. Задачей автора является анализ конституционных норм и обоснований сложнейших трансформационных процессов, которые переживало болгарское общество и его политико-правовая мысль в поисках очередной панацеи (наилучшего обустройства) эффективного конституционно-политического управления. Кроме того, значительное влияние на конституционный процесс оказал и продолжает влиять сегодня фактор подготовки и вступления Республики Болгария в ЕС, анализ которого также актуален для Украины.

Состояние изученности проблемы. Работа основана на анализе текстов трёх конституций Болгарии (1879, 1947, 1971 гг.) [3; 4; 5], а также исследований болгарских учёных, которые не только анализировали конституционный процесс, но и принимали участие в создании текстов, в частности Конституций 1971 и 1991 гг. Наибольший интерес представляют исследования 1990-х годов, в которых изучались процессы постсоциалистической трансформации, поэтому значительная часть исследований была представлена не только специалистами – конституционалистами, а и междисциплинарными исследованиями политологов, социологов и правоведов, в частности работами Б. Баламезова, Г. Близнашки, Г. Карасимеонова, Н. Неновски, Б. Спасова, Я. Стоилова и др. [1; 10; 11]. К сожалению, украинскими исследователями болгарский опыт недостаточно исследован.

Изложение основного материала. В отличие от других стран Восточной Европы Болгария ещё в ХІХ в. имела Конституцию, благодаря которой начали утверждаться демократические общественные отношения. Конституция 1879 года, так называемая Тырновская (ТК) заложила правовые основы наступивших глубоких изменений в характере общественного и экономического развития болгарского общества и определила формы и принципы государственного устройства. Разделяя мнение болгарских